

Válka, která zničila Sovětský svaz

(Bojová taktika a strategie v Afghánistánu)

Po zhroutení Sovětského svazu se vztahy mezi Ruskem a Spojenými státy změnily. Byly zahájeny mj. výměnné vojenské programy, které mají překlenout rozdíly mezi armádami obou zemí a připravit je na možné společné mírové operace. Bylo odtajněno a vzájemně zpřístupněno velké množství materiálů. Vznikla celá řada prací, které se zabývají ožehavými tématy nedávné historie. Mezi ně patří i kniha „Medvěd přešel horu“, kterou k vydání připravil Lester W. Grau, pracovník Ústavu pro výzkum zahraničních armád ve Fort Leavenworth, Kansas.

* * *

Tato kniha byla vlastně sestavena pedagogickým sborem Frunzeho vojenské akademie na základě zkušeností pracovníků generálního štábu a velitelů, kteří bojovali v Afghánistánu a kolem roku 1991 na této akademii studovali. Jsou v ní analyzovány podmínky na bojišti, zejména taktika mudžahedínů (povstalců) a postupně se měnící bojové úkoly sovětských praporů a pluků. Tyto materiály dnes slouží jako texty pro další vzdělávání důstojníků a jsou užívány i při velitelské přípravě, výuce a výcviku ruských štábních škol a kurzů.

Shromážděné poznatky mají význam nejen pro ruské důstojníky, ale pro všechny velitele jakéhokoli státu: konflikty jako je občanská válka, boj s gerilovými jednotkami, boj v obtížném terénu nejsou dnes ničím výjimečným. Je to kniha, která se zabývá i nejsyrovějšími rysy taktického boje: ztrátami a smrtí, adaptací a přežitím.

Stručná historie afghánské války

Komunisté se v Afghánistánu dostali k moci díky vojenskému převratu dne 27. dubna 1978. Nový prezident Nur M. Tarakí vyhlásil program přidělování půdy, změnu právního postavení žen a staré společenské struktury vůbec. Jeho vláda však získala pouze malou, ne-li vůbec žádnou podporu. Okamžitě proti ní vznikal ozbrojený odpor. Bojeschopnost afghánské armády byla díky krvavým čistkám mezi důstojnickým sborem velmi nízká. V březnu 1979 povstalo město Herat. Většina 17. pěší divize se k tomuto povstání připojila. Síly loajálnímu prezidentu Tarakímu město obklíčily, zatímco afghánské letectvo je bombardovalo. Tisíce lidí zemřelo, včetně sovětských občanů. Vojáci, jednotky, celé divize přešly na stranu povstalců. Oficiálně se stav afghánské armády snížil na 90 000. Důstojnický sbor se vzhledem čistkám a popravám důstojníků, jejich častému přechodu na stranu povstalců, snížil na polovinu. V září 1979 byl prezident Tarakí svržen, popraven, k moci se dostal předseda vlády Háfizulláh Amín. Jeho vláda však nebyla o nic lepší, a navíc Sovětský svaz zpozoroval, že se nový komunistický stát pozvolna vymyká jeho kontrole. Sešlo se politbyro, aby se dohodlo na stabilizaci situace.

27. prosince 1979 Moskva udeřila. Byla použita stejná technika, jako při invazi do Československa. Nejprve armáda obsadila důležitá města, potom rozhlasové stanice, vládní instituce, orgány moci. Amín byl popraven a k moci přišel Babrak Karmal, který se vrátil z exilu. Není bez zajímavosti, že Karmal u nás v letech 1978-79 krátce působil jako velvyslanec.

Sověti brzy zjistili, že Afghánistán nebude druhým Československem. Předpokládalo se, že bojové zasazení sovětských jednotek nebude trvat déle než několik měsíců, ale ve skutečnosti trvalo přes devět let. Byla to drazé zaplacená zkušenost. Zahynulo 1,3 milionu lidí, pět a půl milionů Afghánců (celá třetina předválečné populace) opustila zemi jako uprchlíci. Další dva miliony byly přinuceny migrovat v rámci země. Dnes je země zpustošena a je doslova poseta minami.

V Afghánistánu sloužilo přibližně 620 000 příslušníků sovětských ozbrojených sil, z toho 525 000 představovala pravidelná armáda, 90 000 bylo příslušníků tajné policie (KGB) a 5000 příslušníků jednotek ministerstva vnitra. Z 469 685 nemocných a raněných se trvalými invalidy stalo 10 751 osob. Sověti ztratili 118 tryskových letadel, 333 vrtulníků, 147 tanků, 1314 obrněných vozidel pěchoty, 433 děl a minometů, 1138 rádiových souprav a velitelských vozidel, 510 ženijních vozidel a 11 369 nákladních automobilů.

Původní záměr vojenské intervence

Než se Sovětský svaz rozhodl, že provede invazi do Afghánistánu, vyhodnotil své šance na úspěch na základě zkušeností z východního Německa, Maďarska a Československa. Bohužel jak pro vlastní vojáky, tak obyvatele Afghánistánu, zcela ignoroval zkušenosti, které ve stejné oblasti získali Britové, a také své vlastní zkušenosti s boji s Basmáči ve střední Asii v letech 1918-1933. V důsledku toho použil zcela neadekvátní taktiku, které neodpovídala obtížnému terénu a boji s vysoce motivovanými mudžahedíny.

Podle původní koncepce měla vojenská okupace Afghánistánu:

- * stabilizovat zemi rozmístěním posádek kolem hlavních dopravních spojů, měst, leteckých základů a logistických zařízení,
- * umožnit tak afghánské armádě, aby se mohla zcela soustředit na boj s povstanci,
- * poskytovat afghánské armádě logistické, letecké, dělostřelecké a zpravodajské zabezpečení,
- * předpokládal se minimální styk sovětských okupačních sil a místního obyvatelstva,
- * posilovat afghánskou armádu, aby povstanci byli poraženi a sovětská armáda mohla být stažena.

Ve skutečnosti ke stažení sovětské armády z Afghánistánu došlo až po porážce komunistické vlády.

Záhadná porážka?

Šestnáct let po zahájení války a šest let po jejím skončení zůstávala afghánská válka pro západní specialisty stále záhadou. Vzhledem k dřívějším úspěšným intervencím ve východním Německu (1953), Maďarsku (1956) a Československu (1968) a úspěšnému

sovětskému nátlaku na Polsko se na počátku války zdálo, že vojenská síla Sovětského svazu je neporazitelná. Západ se cítil proti možné sovětské strategické ofenzivě v Evropě zcela bezbranný. Rovnováha sil mezi východem a Západem byla možná jen díky odstrašující síle jaderných zbraní. Proto byl Západ ochoten se smířit, i když nepříliš nadšeně, se sovětskými intervencemi v rámci socialistického tábora, i uvnitř vlastních hranic.

Ještě pod vlivem porážky ve Vietnamu zvláště Američané pozorně sledovali, jak si Sovětský svaz povede v boji se špatně vyzbrojenými kmeny v nepříznivých podmínkách a prostředí. I když se samozřejmě vědělo, jak dopadli Britové v Afghánistánu na konci devatenáctého století, nikoho ani nenapadlo, že by snad Sovětský svaz nezvítězil. Obecně se předpokládalo, že plán sovětské strategické ofenzivy je použitelný i v jižní Asii. Několik strategických analytiků dokonce očekávalo, že by se Sovětský svaz mohl dostat z jižního Afghánistánu až k Perskému zálivu, ohrozit západní strategické zájmy a přístup k ropě.

Sovětské vojenské úsilí v Afghánistánu však velmi brzy ochablo a začala se opakovat britská zkušenost. Navzdory nesmírné vojenské převaze bylo skutečné vojenské zasazení velmi omezené a obrovské prostory Afghánistánu sovětská invazní vojska prostě pohltily. Na rozsáhlém, většinou holém terénu, se síly gerilových bojovníků násobily. Předpokládaný krátký a prudký zápas se začal prodlužovat. Postupně otázka vítězství nepozorovaně zmizela a byla nahrazena úvahami, zda je vůbec možné zvítězit. V závěrečné fázi konfliktu pak Sověti nebyli ani schopni zvládnout „afghánskou nemoc“, která zachvátila jejich společnost.

To, co začalo jako další rozšiřování sovětské moci, skončilo pochybnostmi systému o sobě samém. Ukázalo se jak je sovětský svět zkorumpovaný. To vše dohromady přivedlo pád tohoto systému, včetně jeho mateřského státu.

Byl Afghánistán „sovětským Vietnamem“?

Mezi sovětskou rolí v Afghánistánu a rolí USA ve Vietnamu jsou nápadné paralely. Podobně jako Spojené státy, museli Sověti restrukturovat a přecvičit své jednotky, a to přímo v bojovém pásmu. Výuka na sovětských vojenských školách vycházela ze zkušeností v Afghánistánu, a také na službu v Afghánistánu připravovala. V mnoha oblastech vznikla horská výcviková střediska.

Na rozdíl od Spojených států se ale tato válka netýkala celého důstojnického sboru. V Afghánistánu sloužilo pouhých deset procent důstojníků motostřeleckých a tankových vojsk, letectva a dělostřelectva. Existovala výjimka - v Afghánistánu sloužila většina důstojníků taktických vzdušných výsadků, výsadkových a speciálních (SPETSNAZ) jednotek.

Počet amerických vojáků ve Vietnamu dosahoval až 500 000, byly tam prováděny operace na úrovni divize či několika divizí. Ve srovnání s tím, v Afghánistánu, v zemi pětkrát větší než Vietnam, kolísá počet sovětských vojáků mezi 90 000 až 104 000. Pět sovětských divizí, čtyři samostatné brigády, čtyři samostatné pluky a řada menších podpůrných jednotek zabezpečovaly 21 provinčních center a několik průmyslových a ekonomických komplexů. Sovětské jednotky byly navíc nuceny rozšířit poskytování bezpečnosti na tisíce vesnic, stovky kilometrů komunikací. Důležité opěrné body byly rozesety po celé zemi.

Hodnocení

Do nedávna byla afghánská válka pro západní experty zahalena tajemstvím. Jednak většina konkrétních údajů byla tajných a publikované práce sovětských autorů představovaly směs vojenských historek, alegorií a jen občas i nových faktů. Proto na Západě při hodnocení afghánské války raději vycházeli ze zpráv mudžahedínů, článků západních korespondentů či z pouhých domněnek. Kniha „Medvěd přešel horu“ je v podstatě prvním souborem dokumentů popisující válku takovou, jaká skutečně byla, umožňující hodnotit afghánskou válku ve správném kontextu.

Za prvé. I když to byla válka velmi krutá, byla to válka omezená, což je zvláště patrné, srovnáme-li ji s lokálními válkami studené války. Její prudkost a vytrvalost nelze srovnat s řadou krátkých arabsko-izraelských válek. Postrádá také přesně vymezené velké vojenské operace jaké byly prováděny v korejské válce. Ani její ukončení nebylo přesně vymezeno politickými dohodami. To je velký rozdíl proti válce ve Vietnamu, se kterou bývá nejčastěji srovnávána.

Za druhé. Rozsáhlé bezpečnostní úkoly a neodpovídající vojenská doktrína (která byla vypracována pro válku na bojišti) donutily sovětskou armádu zformovat takovou metodologii, která by přizpůsobila její strategii, operační a taktickou techniku na podmínky v Afghánistánu.

Ale i kdybychom nebrali v úvahu Afghánistán, Sovětský svaz byl v tomto období pod tlakem měnící se politicko-vojenské a vojensko-technologické reality. Stupňující se závody ve zbrojení a rostoucí vojenská síla západních demokracií totiž nebyvalým způsobem zatěžovaly slábnoucí sovětskou ekonomiku a nutily Sovětský svaz, aby své vojenské výdaje stále zvyšoval, a to v době, kdy politika zmírňování napětí (détente) rozšiřovala styky se zahraničím, a tak umožňovala sovětskému obyvatelstvu se seznamovat s poměry na Západě. Jejich očekávání jako konzumentů se zvyšovalo.

Sovětské velení nebylo s to zvládnout vojensko-technickou revoluci ve vojenství, která byla založena na poměrně drahých zbraních s vysokou přesností. Stručně řečeno: armáda byla nucena přizpůsobovat své operační a taktické koncepce, strukturu vojenských sil tak, aby odpovídaly nové realitě. To vše bylo prováděno souběžně s hledáním adekvátního způsobu boje v Afghánistánu.

Výsledkem těchto dvou vojenských výzev byl vznik nových koncepcí vedení války nelineárním způsobem, které lépe vyhovovaly operacím na bojišti, ve kterém dominují letální, vysoce přesné zbraně. **Nové, nelineární bojiště vyžadovalo opuštění tradičních operačních a taktických formací,** nové pojetí útočných vln, a celkovou reorganizaci útvarů a jednotek s důrazem na jejich flexibilitu a schopnost přežít.

Na začátku a v polovině 80. let Sovětský svaz proto změnil svou koncepci strategické ofenzivy na válčišti, vypracoval nové koncepce štihlejší bojové sestavy na všech stupních, koncepci zasazení letectva. Bylo odzkoušeno několik nových způsobů organizace sboru, brigády, kombinovaného praporu zbraní, byla prověřena nová koncepce pružnější logistické podpory a přijata inovovaná technika taktického zasazení obrněných skupin.

Afghánistán byl pro Sovětský svaz nejen zkušebním polem na **prověření koncepcí boje na nízké úrovni,** ale sám o sobě vyžadoval použití nových technik. Přímo na afghánském bojišti se zkoušel boj brigády, týlového zabezpečení praporu a zasazení obrněných skupin.

Průzkumné a diverzní jednotky (SPETSNAZ) zdokonalovaly techniky boje a zkoušely se i nové způsoby vzdušného útoku.

Za třetí. Projevila se neschopnost Sovětského svazu vyhrát válku. Afghánská válka představovala postupný proces rozkladu, kdy se ukázaly všechny slabiny krvácející sovětské armády, tak samotného sovětského politického systému.

Ozbrojené síly Sovětského svazu byly organizovány, vyzbrojeny a připraveny na jadernou válku vysoké intenzity, která se měla odehrávat na velkých rovinách severní Evropy a rovinách severní Číny. Sovětské politické vedení takto připravené a vycvičené ozbrojené síly ale poslalo do Afghánistánu, aby v probíhající občanské válce dosadily k moci marxisticko-leninskou vládu.

Terén, podnebí a nepřítel, to vše bylo zcela odlišné od toho, na co se jednotky připravovaly. Afghánskému prostředí více méně neodpovídala výstroj a výzbroj, organizace sil byla nepřiměřená a taktika evidentně zcela chybná.

Občané Sovětského svazu nechápali proč jejich synové byli povoláni do války v cizí zemi a jak jejich oběti přispívají bezpečnosti mateřské země.

Těm, kteří měli styky, se podařilo povolávacímu rozkazu vyhnout. Na rozdíl od otců, kteří bojovali s nacistickými útočníky, nebyli vracející se vojáci vítáni jako hrdinové a s úctou. Lidé se jim vyhýbali a dívali se na ně s opovržením. Veteráni se nedokázali adaptovat na civilní život. Ještě dnes je v celém Rusku patrný vliv afghánské války.

Začátek konce

Systém konskripční armády (draft army) a pravidelná výměna jednotek umožnily, aby se informace o válečném strádání, o frustracích obyčejných vojáků, jejich pochyby o válce, rozšířily po celém Sovětském svazu.

Problémy armády v Afghánistánu začaly latentně ovlivňovat celou sovětskou společnost. Vznikaly vojenské, politické, etnické a sociální pochybnosti o sovětském systému, které posléze urychlily jeho korozi a destrukci.

Jak hluboko problém zasahoval si uvědomíme, když se zamyslíme nad údaji o počtu obětí, které byly nedávno v Rusku uveřejněny. Mrtvých a nezvěstných bylo 15 000, což představuje poměrně malé procento z 642 000 Sovětů, kteří v Afghánistánu během desetileté války sloužili. Mrtví ale nemluví. O to více toho povědělo 469 685 raněných, celých 73 procent z celkového počtu, kteří se domů vrátili.

Působivá jsou i čísla udávající počet osob, které zemřely na nějakou nemoc: 415 932 osob. Z nich 115 308 zemřelo na zánět jater (infekční hepatitida) a 31 080 na tyfus. Uváděná čísla vypovídají o hygieně v sovětské armádě a o podmínkách, v jakých žijí vojenské jednotky. Podobná čísla jsou v moderních armádách nepředstavitelná a jejich vliv na ty, kteří se z války vrátili, i na samotnou sovětskou společnost, musel být obrovský. Vysvětlují proč bolesti a frustrace sovětské armády podnítily v Sovětském svazu společenské změny. V recenzované knize potom tato čísla dostávají konkrétní podobu.

Kniha obsahuje 47 technických popisů válečných střetnutí. Nehodnotí, která strana byla v právu, a která ne. Za každou situaci je rozbor pracovníků Frunzeho akademie, za kterým následuje odborný komentář amerického editora knihy Lestera W. Grau.

U každé situace je jednak mapa Afghánistánu, kde se ukazuje místo, kde se odehrála, jednak mapa samotného střetnutí. Mapy jsou překresleny a přeloženy do angličtiny, ale sovětské grafické značky zůstaly zachovány. Lester W. Grau s nimi během své 26leté služby v armádě pracoval více než třináct let a soudí, že jsou srozumitelnější, výstižnější a názornější než grafické symboly a značky užívané na Západě. Přidáním časových údajů lze vyjádřit následný vývoj situace či identifikovat jednotlivé čáry. Jejich vysvětlení je v legendě.

Vlastní popisy střetnutí v knize jsou osobním pohledem jednotlivých autorů na bojiště, kde se velká, moderní mechanizovaná armáda snaží porazit gerilové jednotky v obtížném terénu, uprostřed občanské války.

Navzdory tomu, že tato armáda vynakládala to nejvyšší úsilí, jakého byla schopna, snažila se přizpůsobit metody boje novým podmínkám a prostředí, nedokázala protivníka porazit. Na základě rozhodnutí politiků se posléze musela vrátit domů. Proto by si měli političtí představitelé i velitelé všech armád světa její taktiku a strategii velmi pozorně a důkladně prostudovat.

Knih je k dispozici ve vědecké knihovně AVIS v Praze v Braníku.

Lester W. Grau, *The Bear Went Over the Mountain: Soviet Combat Tactics in Afghanistan*. 1998. ISBN 0-7146-4857-4 (cloth), 0-7146-4413-7 (paper). Frank Cass Publishers, Newbury House, 900 Eastern Avenue, London IG2 7HH.